

*Рейда О. А.,
асистент кафедри іноземних мов
Білоцерківського національного аграрного університету*

*Цвид-Гром О. П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри іноземних мов
Білоцерківського національного аграрного університету*

*Івлева К. С.,
старший викладач кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ РЕАЛІЙ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лінгвокогнітивних особливостей перекладу національно-специфічних реалій у поетичних творах українських та британських авторів. Визначаються особливості перекладу реалій у традиційному та лінгвокогнітивному перекладознавстві. Характеризуються засоби й особливості перекладу реалій в англійських та українських поетичних текстах на лінгвістичному та когнітивному рівнях, а також порівнюються методи перекладу реалій на мовному та когнітивному рівнях.

Ключові слова: реалії, безеквівалентна лексика, когнітивна трансформація, мовні одиниці, рідна мова, поетичні тексти.

Постановка проблеми. Культурні студії у філології та практиці перекладу ґрунтуються на постулатах, один із яких полягає в тому, що низка понять у когнітивній картині світу певної нації є лакунарною, тобто її еквівалентів не має ані на мовному, ані на когнітивному рівні. Такі лакуни у національно-культурній картині світу реалізуються у національно-специфічних реаліях. Переклад становить одну з найскладніших проблем у практиці перекладу [1, с. 94].

Проблема перекладу реалій постає актуальною через дві причини: по-перше, внутрішню, бо номенклатура постійно змінюється через динаміку національного вокабуляра, по-друге, зовнішню, бо засоби та інструментарій вивчення проблеми поповнюється завдяки залученню у лінгвістику проблем сприйняття дійсності (когніції) й через когнітивний підхід до перекладу загалом [3, с. 95]. Особливо складним є передання реалій у віршах, бо разом із внутрішньою переклад має зберігати й зовнішню форму реалій та плавно вписуватися у тканину (ритм, мелодику та дух) вірша [2, с. 106].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню реалій присвячено багато праць відомих перекладознавців, зокрема С. Флорина, С. Влахова [6], О. Бурбака [5], Р. Зорівчака [11, с. 12], А. Суперанської [28], Я. Рецкера [25], В. Россельса [26], А. Федорова [30; 31; 32], А. Швейцара [35].

Мета статті – охарактеризувати засоби й особливості перекладу українських та британських реалій у поетичних текстах на мовному та когнітивному рівнях на матеріалі поетичних творів українських та британських поетів, а також перекладів

англійською чи українською мовами у вигляді типових трансформацій.

У кожній мові є слова, що ніяк не вирізняються серед інших слів, але передати їх під час перекладу буває досить непросто, адже реалії – специфічні слова або назви предметів у духовній та матеріальній культурі, що притаманні тільки певному народові. Реалії є означеннями предметів, понять, типових особливостей певного географічного місця, матеріального життя, соціально-історичних особливостей деяких людей, націй, країни, племені, що є національним, місцевим та історичним колоритом. Вони не мають точних відповідників в інших мовах [23, с. 20].

Зіставлення словникового складу будь-якої іноземної та рідної мови з'ясує, що в іноземній мові разом із мовними одиницями, що мають одиничні або численні відповідності в перекладацькій мові, є такі лексичні і граматичні одиниці, для яких у перекладацькій мові їх немає. Одиниці іноземної мови, що не мають регулярних відповідників у мові перекладу, мають назву безеквівалентних одиниць. Безеквівалентна лексика, як зазначає А. Суперанська, виявляється серед «неологізмів, серед слів, які називають специфічні поняття і реалії, і серед мало-відомих імен і назв, для яких треба створювати оказіональні відповідності в процесі перекладу» [28, с. 468]. А. Суперанська також зараховує до безеквівалентної лексики «імена людей, прізвиська тварин, географічні назви, назви рослин, історичних подій, документів, організацій, партій, символів, транспортних засобів та ін.» [28, с. 472–476]. С. Влахов і С. Флорин вважають, що до складу безеквівалентної лексики входять, окрім реалій, терміни, вигуки, звукоімітації, екзотизми, аббревіатури, звернення, фразеологізми [7, с. 43].

Когнітивний складник роботи ґрунтується на теорії концепту. Концепт – це термін, що є поясненням одиниць матеріальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини; це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону та концептуальної системи всієї картини світу, що відображається в психіці людини. Концепти зводять різноманіття уявних і спостережених явищ до єдиного, підводячи їх під одну рубрику, під визначені суспільством категорії. Два і більше різних об'єктів отримують змогу розглядання як екземплярів та пред-

ставників однієї категорії, яка є другою оперативною одиницею аналізу [4, с. 35].

Когнітивна трансформація переходу від концепту мови оригіналу (далі – МО) до категорії мови перекладу (далі – МП), як правило, реалізується на мовному рівні через такі перекладацькі прийоми, як описовий переклад або генералізація. Так, українська реалія *коли мене цурались – others by silence might their spite express* [4, с. 48–49] або британська *the skill which he learned on the banks of the Tyne* /на берегах річки Тайн розташовуються Ньюкасл та інші промислові міста/ [8, с. 25] – *усі навички життя, яким тебе повчала хлоп'ячя, коли ти вештався містами* [1, с. 36]. У такому разі перекладач зіткнувся з проблемою вираження відповідних концептів в англійській мові, які він зміг компенсувати розгорнутими поясненнями та словосполученнями за допомогою описового перекладу, які реалізують загальну категорію. Позитивним боком описового перекладу є його зрозумілість (доступність) для реципієнта, але в його основі закладено певну неточність. Приблизний переклад здатний викликати небажану національно-культурну асиміляцію та громіздкість тексту перекладу, що не є бажаним для віршів. Таким чином, переклад удався до трансформації концепту МО (*коли мене цурались* або *the skill which he learned on the banks of the Tyne*) до категорії МП (*others by silence might their spite express* та *усі навички життя, яким тебе повчала хлоп'ячя, коли ти вештався містами*).

Іншим типом перекладу на мовному рівні, що має місце в когнітивній трансформації від концепту безеквівалентної лексики до категорії, тобто від видового поняття до родового, є гіпонімічний переклад або прийом генералізації. Так, *garden seats* було перекладено як *міся*, але насправді це слово позначає більш вузьке поняття «місця на другому поверсі двоповерхового транспорту».

Наступна когнітивна трансформація – це перехід від національно-культурного концепту МО в національно-культурний концепт МП, яка містить такі методи перекладу на мовному рівні: функціональний аналог, контекстуальний відповідник і семантичний неологізм. Упровадження в МП функціонального аналогу викликає східну реакцію реципієнта, він легко вписується в контекст та ритм віршів. У прикладі демонструється вербалізація когнітивної трансформації *на здоров'я – Good luck* [5, с. 82–83], де нам зустрівся очевидний випадок зміни українського національно-культурного концепту ЗДОРОВ'Я на національно-культурний концепт ВДАЧА англійської мови. Іншим прикладом є англійська реалія *cranberry*, яка позначає *журавлину*, але відповідником цієї реалії у перекладі є *калина*, тому що вже з 19 століття ця лексема була репрезентантом концепту ДІВОЧА ЦНОТЛИВІСТЬ, тому цей функціональний аналог у перекладі є вдалим.

У контекстуальних перекладах, ураховуючи правильність та задовільність, коли завжди виходить нейтральний і доволі безбарвний заміник оригіналу, реалія зникає. Мінусом такого перекладацького прийому є те, що в мові перекладу втрачається етимологічний зв'язок з оригіналом. Так, *Every ale-house should then have a feast on its walls* [8, с. 40] – *Корчма гуділа б із ранку і до ночі* [8: 46]. Цікавим прикладом є переклад рядка *Dnipro svyata storona – land, where we were born across the Atlantic waters* [4, с. 58–59]. Цей крок канадського перекладача цілком зрозумілий: для його співвітчизників Україна реалізується концептом ЗЕМЛЯ ЗА АТЛАНТИЧНИМ ОКЕАНОМ, а для українців – концептом ЗЕМЛЯ ДНІПРА.

Останній тип перекладу, що реалізує когнітивну трансформацію національно-культурного концепту МО в національно-культурний концепт МП, є найменш поширеним засобом перекладу за допомогою семантичного неологізму, наприклад *куркулі – exploiter-kulaks* [5, с. 78–79] (перехід від національно-культурного концепту України до національного концепту Росії, але в англійському перекладі) або *Cambridge blue* (концепт МО) /блакитний колір особливого відтінку за кольором спортивної команди університету/ – *блакить* (концепт МП).

Наступна когнітивна трансформація – запозичення концепту МО в МП уособлює два перекладацькі прийоми, зокрема калькування та транскодування. Суть першого методу полягає в тому, що складники реалії мови оригіналу (морфема слова або лексеми сталого словосполучення) замінюються буквальними відповідниками мови перекладу, що дуже часто виправдано у перекладі реалії у віршах, тому що перекладачеві вдається зберегти колорит вірша та його ритм (*House of Lords – палата лордів, Juliet's tomb – Джульєтти-на-гробниця*) подеколи може перетворитися в буквالیстський переклад, особливо у випадках, пов'язаних із реаліями-фразеологізмами. Наприклад, *„Всім дорогу вповні дівчина рум'яна перейшла” – „A girl with buckets brimming once has crossed the path of everyone”* [5, с. 150–151]. Тут запозичення «не спрацювало» через розбіжності на когнітивному рівні. Відповідником українського національно-культурного виразу ПОВНІ ВІДРА є асоціація ТАЛАН. Оскільки англійський світ не знає такого повір'я, то реципієнт може сприйняти цей вислів в іншому розумінні або зовсім не сприйняти його. У такому разі доцільнішим було б подати описовий переклад чи еквівалент асоціації з концептом ТАЛАН.

Другий перекладацький прийом, який репрезентує когнітивні трансформації запозичення концепту МО в МП, є транскодування, тобто транскрибування чи транслітерування. Використання цього прийому зумовлено тим, що перекладач хоче зберегти якомога тісніший зв'язок з оригіналом. Недоліком транскодування як прийому перекладу є те, що механічне передання реалії не завжди дозволяє розкрити для реципієнта перекладу зміст нового поняття, що можна компенсувати примітками перекладача, які він може подати у дужках або виносках, що здебільшого і зустрічається в поезії. Наприклад, *Kobzar* (концепт МО) – *the Kobzar* (запозичений концепт МП) /The Bard, name popularly given to Taras Shevchenko/; *Beerage* (концепт МО) – *бирідж* (запозичений концепт МП) /пери із пивоварів, про власників пивоварних заводів, що отримали титул лорда; від „beer” (пиво) та „reerage” (стан перів)/.

Останньою когнітивною трансформацією є втрата концепту МО в МП, що є можливим тільки за такого типу перекладу поезії, який передбачає застосування контексту (словниковий еквівалент замінюється під час перекладу контекстуальним, який логічно з ним пов'язаний). Приклади втрати концепту реалії під час перекладу поетичних творів трапляються рідко (*зварю тобі борщичку* [3, с. 50] – *I will give all I may*), тому що в перекладах віршів перекладач все ж таки намагається зберегти зв'язок із національно-культурними концептами МО.

Ілюстрацією цього способу може також слугувати англійський вислів *when Queen Anne was alive* [6, с. 67] (*коли була жива королева Анна*), що був перекладений за допомогою контекстуального відповідника нейтральною українською фразою *в незапам'ятні часи* [2, с. 80]. Цей засіб може обмежити

авторський задум, що призведе до загублення колориту вірша та втрати ним національно-історичного забарвлення.

Висновки. Таким чином, аналіз та порівняння прикладів перекладу українських та британських реалій у поезії дав змогу виявити та схарактеризувати типи мовних та когнітивних трансформацій, що використовуються найчастіше. Наведені приклади перекладу підтверджують наявність закономірності у виборі трансформацій на мовному та когнітивному рівнях. Можна зазначити, що з когнітивних трансформацій найбільш часто використовуються чотири, які на мовному рівні репрезентуються певними перекладацькими прийомами: концепту МО в категорію МП (описовий та гіпонімічний типи перекладу), національно-культурного концепту МО в національно-культурний концепт МП (передається за допомогою функціонального аналогу, контекстуальної заміни і семантичного неологізму), запозичення концепту МО в МП (калькування й транскодування), а також втрата концепту МО в МП (контекстуальний переклад).

Перспективою дослідження є пошук відповідностей у перекладі на мовному та когнітивному рівнях на матеріалі художньої прози.

Література:

1. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Москва: Международные отношения, 1980. 352 с.
2. Федоров А.В. О художественном переводе. Москва: Просвещение, 1941. 300 с.
3. Шахова К.А., Баканов А.Г. Заметки о переводе слов-реалий. *Теория и практика перекладу*. Київ, 1979. С. 195.
4. Шинчук Л.З. Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория. *Язык и структура представления знаний*. Москва, 1992. С. 39–77.
5. Рильський М. Вибрані твори в паралельному перекладі англійською мовою/ переклад Еванс. Київ: Дніпро, 1980. 165 с.
6. Eliot T.S. Selected Poems. London: Faber&Faber Limited, 1967. 128 p.

7. Four Ukrainian Poets: Drach, Korotych, Kostenko, Symonenko / Transl. by M. Bohachevsky and D. Struk. New York: Quixote, 1969. 154 p.
8. Samuel Taylor Coleridge and William Wordsworth. Lake poetry. London: Great Writers, 1955. 203 p.

Рейда О. А., Цвид-Гром Е. П., Ивлева К. Т. Перевод украинских и британских реалий в поэтических текстах (лингвокогнитивный аспект)

Аннотация. Статья посвящена исследованию лингвокогнитивных особенностей перевода национально-специфических реалий в поэтических произведениях украинских и британских авторов. Определяются особенности перевода реалий в традиционном и лингвокогнитивном переводе. Характеризуются средства и особенности перевода реалий в англоязычных и украинских поэтических текстах на лингвистическом и когнитивном уровнях, а также сравниваются методы перевода реалий на языковом и когнитивном уровнях.

Ключевые слова: реалии, безэквивалентная лексика, когнитивная трансформация, языковые единицы, родной язык, поэтические тексты.

Rejda O., Tsvyd-Grom O., Ivlieva K. Ukrainian and British nationally biased units translation in poetic texts (lingvo-cognitive aspect)

Summary. The article is devoted to the study of lingvo-cognitive features of nationally biased units translation in the Ukrainian and British poetic works. The peculiarities of nationally biased units translation in traditional and lingvo-cognitive translation studies are determined. Features and special aspects of the nationally biased units translation in the English and Ukrainian poetic texts on the linguistic and cognitive levels are described, as well as the methods of nationally biased units translation on the linguistic and cognitive levels are compared.

Key words: culture-bound words, cognitive transformation, linguistic units, native language, poetic texts.